

УДК 655.4 (477)

М.П. Головка, д-р техн. наук
Л.В. Кіптела, д-р техн. наук
С.В. Сорокіна, канд. техн. наук
В.О. Акмен, ст. викл.

СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ КНИГОВИДАННЯ В УКРАЇНІ

Розглянуто загальний стан книговидання в Україні. Вивчено динаміку змін у випуску видань як за назвами, так і за тиражами; встановлено, що сучасні видавництва націлені на тираж і нехтування ціновою диференціацією продукту.

Рассмотрено общее состояние книгоиздательства в Украине. Изучена динамика изменений в выпуске изданий как по названиям, так и по тиражам; установлено, что современные издательства нацелены на тираж и пренебрежение ценовой дифференциацией продукта.

The common state of books editions is considered in Ukraine. The dynamics of changes is studied in the issue of editions both after the names and after drawings and it is set that modern publishing houses are aimed on drawing and neglect by price differentiation of product.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах розвитку інформаційного суспільства в Україні повинна формуватися державна політика, спрямована на розвиток вітчизняного книговидання з метою задоволення культурно-освітніх потреб суспільства; забезпечення захисту національного інформаційного простору; забезпечення конкурентоспроможності української книги на внутрішньому, а в майбутньому, і зовнішньому ринках шляхом використання суб'єктами видавничої справи нових технологій книговидання та поліпшення якості української книжкової продукції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стан розвитку видавничої галузі характеризується низкою значних проблем, які стримують розвиток книговидання, зокрема недостатній рівень державної підтримки даної галузі: низька конкурентоспроможність; низький рівень попиту українців на книжкову продукцію, зумовлений зростанням цін; зменшення реальних доходів населення (за даними Держкомстату питома вага витрат домогосподарств на задоволення культурних потреб (у т.ч. на придбання книг) та відпочинок за останні роки становить 2,4%) і відсутністю інтересу до книжкової продукції.

Встановлено, що за останні роки було видано низку законодавчих актів Президента України, Верховної Ради України, Кабінету міністрів України щодо поліпшення стану книговидавничої галузі в Україні. Зокрема, це наступні укази Президента України: «Про деякі заходи з розвитку книговидавничої справи в Україні» (№ 243/2006 від 21.03.06) «Про проведення в Україні у 2007 р. «Року української книги» (№ 1088/2006 від 15.12.2006). У 2006 р. було прийнято Постанову Кабінету міністрів України № 1846 (від 27.12.06) «Про внесення змін до Методики розрахунку і порядку використання плати за оренду державного майна», згідно з якою встановлюються низькі орендні ставки для суб'єктів книговидавничої справи [1].

У 2008 році Кабінетом міністрів України було розроблено Концепцію Державної цільової програми популяризації вітчизняної книговидавничої продукції на 2009-2012 роки (розпорядження Кабінету Міністрів України № 772-р від 28.05.2008 р.). Концепцію спрямовано на підвищення рівня культурної компетентності українського суспільства, створення потужної системи інформування про вітчизняну книжкову продукцію та умов для розвитку вітчизняної книговидавничої галузі. Відповідно до Концепції на підтримку вітчизняної книговидавничої галузі пропонувалося виділити 1,08 млрд гривень. Фінансове забезпечення здійснювалося у межах бюджетних призначень, передбачених органам виконавчої влади у державному бюджеті на відповідний рік, за рахунок коштів місцевих бюджетів, інвесторів та інших передбачених законом джерел.

Збереження існуючої мережі закладів культури, зокрема, видавництв і книгарень передбачено Указом Президента України «Про деякі невідкладні заходи щодо підтримки культури та духовності в Україні» від 12.01.09 р. № 6/2009, Постановою Верховної Ради України «Про запровадження мораторію на виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек, видавництв, книгарень, підприємств книгорозповсюдження» від 16.01.09 р. № 901-IV.

Мета та завдання статті. Мета статті – Провести дослідження стану та існуючих проблем розвитку книговидавництва в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження – проведений статистичний моніторинг книговидавництва в Україні здійснено на основі обов'язкових примірників видань, що надійшли до Державного архіву друку Книжкової палати України ім. І. Федорова.

Збільшення законодавчої підтримки зумовило покращення ситуації в даній галузі. Проаналізовано діяльність груп видавництв і видавничих організацій різних форм власності відносно кількості випуску книг і брошур за останні п'ять років. Проведений аналіз

свідчить, що загальна картина книговидавання в Україні характеризується такими динамічними змінами: збільшення випуску видань як за назвами, так і за тиражами, крім випуску за тиражами видань, видрукованих видавництвами та видавничими організаціями з державною формою власності [1].

Так, у 2011 році, у порівнянні з 2010, загальна кількість видань за назвами збільшилася на 7071 друк, од (90,8%), а за тиражами за аналогічний період – на 9241,8 тис. пр. (21,2%); у тому числі, видавництва та видавничі організації з державною формою власності збільшили випуск видань за видами на 2696 друк. од. (87,4%), а за тиражами – зменшили на 1457,4 тис. пр. (14,3%). Видавництва та видавничі організації з іншими формами власності збільшили випуск видань як за назвами, так і за тиражами, відповідно на 4345 друк. од. (93,1%) і 10699,2 тис. пр. (32,4%). Слід зазначити, що у 2011 році частка випуску видань за назвою, що видрукували видавничі суб'єкти з державною формою власності, становить 39,1%, видавничі суб'єкти з іншими формами власності – 60,9% від загального обсягу видань. Інша картина за тиражем: 16,6 і 83,4% відповідно.

Таким чином, у масиві книжкових видань спостерігається тенденція до різкого зменшення за тиражем відрукованих видань видавництвами з державною формою власності. Аналіз книговидавання за регіонами наведено на рис. 1 (ураховано дані про ті видавництва і видавничі організації, які видали у 2011 році 12 і більше примірників книг та брошур).

Дослідження показали, що дитячі книги традиційно одягають в жорстку целофаніровану палітурку (більше 50% пропозиції на ринку). Але, цей вид палітурки, у 2011 році, відійшов на другий план під натиском книжок на картоні. Картон нині пропонують майже всі видавництва, що працюють у «дитячому жанрі». Так, із 34 нових серійних проектів 2011 року 14 пропонують книжки на картоні для малюків.

Цінова політика у 2011 році була вельми лояльною до покупця дитячої книги. Середня ціна на книгу розділу виросла, головним чином, за рахунок твердопалітурних видань, ціна на книги в обкладинці підросла незначно. Це є незначним результатом, якщо брати до уваги значне зростання середньої ціни на дитячі книги протягом 11 місяців 2011 року (рис. 2) [1–4].

Параметр кількості

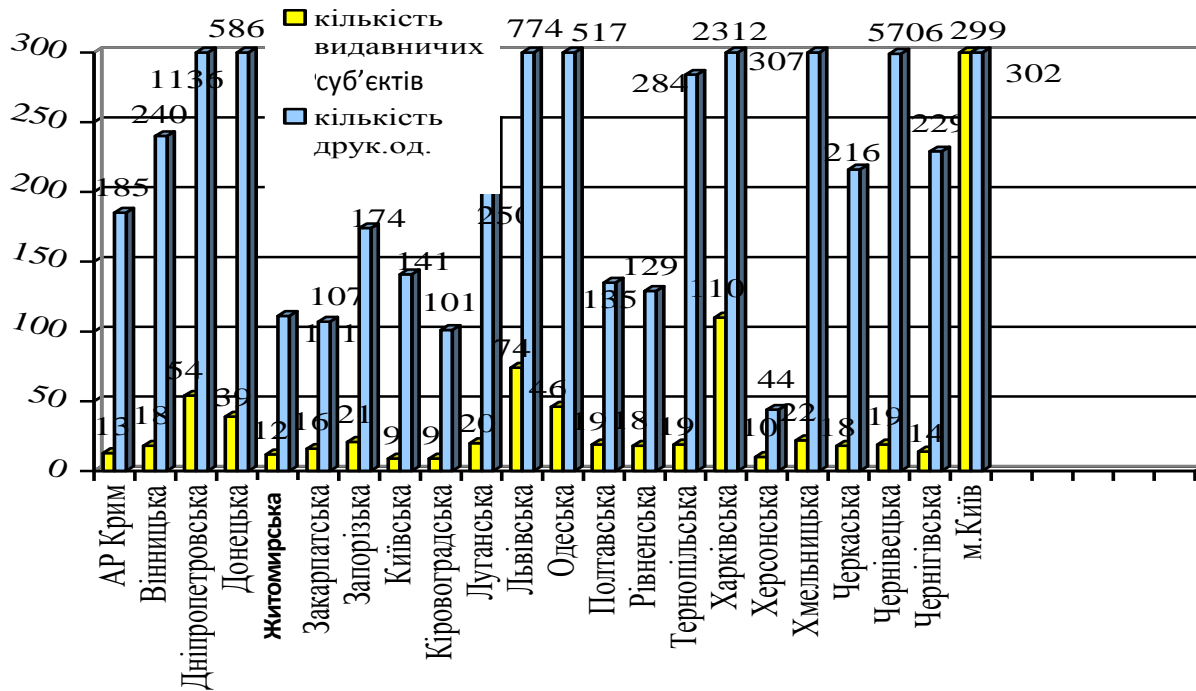

Рисунок 1 – Випуск книг і брошур за територіальною ознакою видань у 2011 р.

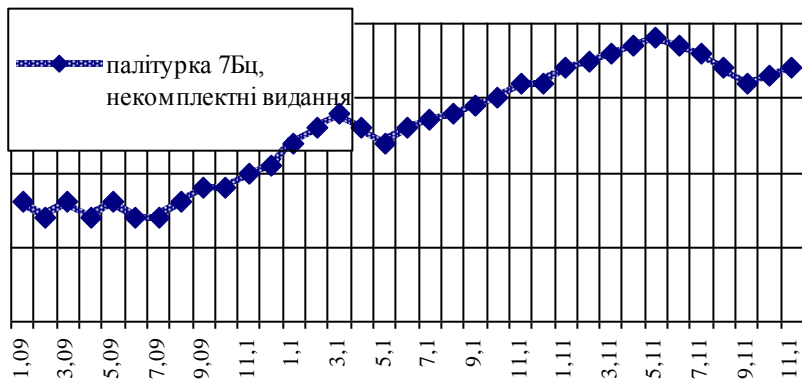

Рисунок 2 – Динаміка зміни цін на книги розділу „література” за 2009-2011 рр.

При цьому слід взяти до уваги те, що дешева продукція не завжди збільшує об'єми продажу. Причиною є на наш погляд те, що книги дітям купують не тільки бабусі і дідусі пенсійного віку, але і батьки, які, як люди нової формації, давно засвоїли – дешево не значить добре.

У формуванні асортименту дитячої книги на ринку в 2011 році брало участь 59 видавництв. З них 69,5 – київські, 10 – харківські, 20,5% – інші видавці, головним чином із Донецька, Львова, Дніпропетровська. У цілому, динаміка розвитку видавництва дитячих книг є сталою і характеризується стабільною повтореністю, як у радянські часи (рис. 3).

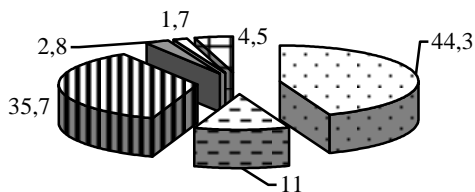

Рисунок 3 – Структура пропозиції на ринку дитячої літератури в Україні у 2011 році:

☐ загальноосвітня школа;	☐ мовні;
☐ вища освіта;	☐ середньоспеціальна освіта;
☐ дошкільне виховання;	☐ інші.

При цьому кожен рік друкуються одні і ті ж автори, тексти, ілюстратори.

Минулого року можна виділити в самостійну групу видання з дошкільного виховання й освіти, тобто навчально-методичні видання для вихователів дитячих закладів (1,7% освітнього ринку, рис. 3) [4].

Пропозиція 2011 року характеризується головним чином, випуском коректувальної педагогіки з питань розвитку творчих здібностей у дітей. Методика для дитячих закладів на 78% видається в серіях, середнім тиражем 7900 екземплярів, в обкладинці і палітурці 7Бц. Зараз ця група видань активно поповнюється, і лише 55,6% на прилавках датовані 2010 роком.

Слід сказати, що за результатами діяльності 2011 року спостерігається зменшення обороту коштів у видавничій сфері України на 8,2% відносно до попередніх трьох років. Держава в складних економічних умовах не належним чином підтримує книговидавців, іноді навіть не розраховується за виконані держзамовлення, зокрема у 2010 р. майже на 45 млн гривень, не розрахувавшись із ними за виконане державне замовлення з підготовки та видання книг у межах програми «Українська книга» та програми видання підручників для загальноосвітньої школи. Зменшення кількості книжкових видань як за назвами, так і за тиражами, у першу чергу, пов'язане з наслідками фінансово-економічної кризи в Україні. Але це тільки один із негативних чинників [5]. Під час дослідження зазначених питань, у співпраці з книговидавництвами, було виявлено низку суттєвих проблем галузі, що стримують її розвиток:

- відсутність цілісного управління галуззю та чіткої стратегії розвитку книговидавництва, що робить неможливим проведення єдиної державної політики у цій сфері;

- відсутність постійного якісного моніторингу тематичного, економічного і фінансового стану книжкового ринку України з метою визначення існуючих тенденцій його розвитку;

- недостатній рівень розвитку системи розповсюдження книг в Україні, який характеризується повільним зростанням кількості книгарень, що не можуть забезпечити широке коло населення;

- високий рівень зношеності та застарілості технічного і технологічного обладнання більшості поліграфічних підприємств, що призводить до зменшення якості продукції та падіння обсягів виробництва на фоні недостатнього фінансового забезпечення галузі (підприємства галузі не спроможні, власним коштом, комплексно вирішити питання переоснащення, оскільки вартість друкарської

машини становить в межах 120,0...150,0 тис. дол. США, а газетно-журнальної ролевої машини складає 1,8...2,0 млн дол. США);

- значне переважання на вітчизняному книжковому ринку імпортованих іншомовних, зокрема російськомовних видань, які витісняють україномовну продукцію (експерти оцінюють місткість нинішнього українського ринку у 400...420 млн дол. США, а продаж російських книжок в Україні складає суму близько 300...320 млн дол. США. Звичайно забороняти іншомовну літературу не варто, слід підвищувати конкурентоспроможність вітчизняних книжкових видань;

- відсутність кваліфікованих фахівців книгорозповсюдження та відповідних програм для забезпечення ведення обліку продукції друку, слабе інформаційно-рекламне забезпечення книжкового ринку;

- недостатнє забезпечення підприємств книговидавничої галузі відповідними приміщеннями, при цьому спостерігаються випадки виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, у тому числі бібліотек із займаних ними на законних підставах приміщень державної та комунальної власності;

- звуженість асортименту українських книг та відсутність їх якісного змістовного наповнення, недостатній рівень розвитку наукового книговидання;

- низький рівень забезпечення фондів вітчизняних бібліотек україномовною літературою, що стосується, в першу чергу, публічних та шкільних бібліотек.

Вирішенню проблеми національної книговидавничої галузі на загальнодержавному рівні може допомогти низка заходів, а саме:

- визначення книговидавничої галузі національним стратегічним пріоритетом для розвитку України та забезпечення проведення єдиної державної політики щодо вирішення питань, пов'язаних з організацією діяльності видавничого сектора;

- розробка механізмів покращення взаємодії і координації діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування з книговидавничими органами та видавництвами щодо розвитку вітчизняної книги;

- внесення зміни до чинного законодавства, зокрема підготовка проекту закону «Про заборону виселення редакцій друкованих засобів масової інформації, закладів культури, книгарень, підприємств книгорозповсюдження із займаних ними на законних підставах приміщень державної та комунальної власності»;

- забезпечення створення широкої загальнонаціональної мережі книгорозповсюдження, зорієнтованої на реалізацію продукції вітчизняного книговиробника;

- створення єдиної національної довідково-інформаційної системи книжкового простору України;
- розробка та затвердження державної програми модернізації видавничо-поліграфічного комплексу України з метою збільшення конкурентоспроможності книговидавничої галузі;
- розробка механізмів звільнення від оподаткування коштів, інвестованих з інших сфер діяльності у вітчизняне книгодання, а також вирішення проблеми з оподаткування спонсорських коштів, спрямованих на розвиток вітчизняної книги;
- розробка Нацбанком України механізмів пільгового кредитування банками підприємств видавничої галузі;
- установа обов'язкових фіксованих відрахувань із центрального та місцевих бюджетів на закупівлю україномовної літератури для національних, публічних, наукових і дитячих бібліотек;
- розширення міжнародного співробітництва у сфері книгорозповсюдження, створення фонду підтримки перекладів українських авторів іноземними мовами;
- розробка програми популяризації вітчизняної книги, встановлення соціальних тарифів на рекламу вітчизняних книжок.

Висновки. Загальна картина книгодання в Україні характеризується динамічними змінами: збільшення випуску видань як за назвами, так і за тиражами, крім випуску за тиражами видань, видрукованих видавництвами та видавничими організаціями з державною формою власності. Проте, той стан, в якому ми зараз бачимо книжковий ринок, є результатом тенденції погіршуючого відбору який набрав силу. Тобто сучасні видавництва націлені на тираж і не зважають на цінову диференціацію товару.

Список літератури

1. Водозька С. Українська поліграфія в статистичному вимірі / С. Водозька // Друкарство. – 2011. – № 3. – С. 25–27.
2. Друк України (2008) : стат. зб. / уклад. : Л. Дем'янова, С. Бурак. – К. : Кн. палата України, 2009. – 60 с.
3. Друк України (2009) : стат. зб. / уклад. : Л. Дем'янова, С. Бурак. – К. : Кн. палата України, 2010. – 70 с.
4. Друк України (2010) : стат. зб. / уклад. : Л. Дем'янова, С. Бурак. – К. : Кн. палата України, 2011. – 57 с.
5. Дем'янова Л. Випуск книг і брошур видавництвами та видавничими організаціями за регіонами України / Л. Дем'янова // Вісник книжкової палати. – 2011. – № 4. – С. 5–8.

Отримано 30.10.2012. ХДУХТ, Харків.

© М.П. Головка, Л.В. Кіпгела, С.В. Сорокіна, В.О. Акмен, 2012.